

Η ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ Δ.Ε.Π.Π.Σ.

Κόνσολας Ν. Μάνος, Λέκτορας Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Πανεπιστήμιο Αιγαίου

1. Εισαγωγή

Η καλλιέργεια των συναισθημάτων με σκοπό την ανάπτυξη των παιδιών, συναισθηματικά και κοινωνικά, είναι πολύ σημαντική για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα των μελλοντικών ενηλίκων και καθοριστική για τη μετέπειτα πορεία τους στη ζωή. Οι εμπειρίες που θα αποκτήσει το παιδί κατά την προσχολική ηλικία επηρεάζουν τη σχολική προσαρμογή, σε συνδυασμό βέβαια με τα οικογενειακά χαρακτηριστικά, και διαμορφώνουν την κατάλληλη αναπτυξιακή υποδομή πάνω στην οποία θα αποτυπωθούν οι σχολικές εμπειρίες (Pianta & Walsh, 1996). Σύμφωνα με τα τελευταία επιστημονικά δεδομένα, περί πολλαπλής και συναισθηματικής νοημοσύνης, στόχοι προσανατολισμένοι προς αυτήν την κατεύθυνση, θα μπορούσαν να εμπεριέχονται σε όλα τα προγράμματα της προσχολικής αγωγής.

Με την παρούσα μελέτη επιχειρείται να διερευνηθεί κατά πόσο το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) για το Νηπιαγωγείο εμπεριέχει στόχους και δραστηριότητες που αντιστοιχούν στη συναισθηματική και την κοινωνική ανάπτυξη των νηπίων. Για την επίτευξη των στόχων της παρούσας μελέτης και για τη διερεύνηση της υπόθεσης εργασίας χρησιμοποιήθηκαν δύο μεθοδολογικές προσεγγίσεις: η βιβλιογραφική έρευνα, προκειμένου να αποσαφηνιστούν οι έννοιες της συναισθηματικής νοημοσύνης και της συναισθηματικής αγωγής και να διερευνηθούν οι παράμετροι που είναι απαραίτητες για την αγωγή των συναισθημάτων και, η ανάλυση περιεχομένου, προκειμένου να μετατραπούν ποιοτικής φύσης δεδομένα, λεκτικού περιεχομένου, σε ποσοτικά δεδομένα.

2. Η Συναισθηματική αγωγή στην Προσχολική Εκπαίδευση

Τα τελευταία χρόνια όλο και πιο συχνά επισημαίνεται η αναγκαιότητα της καλλιέργειας της συναισθηματικής νοημοσύνης και η σπουδαιότητα των συναισθημάτων στην εξέλιξη και την πρόοδο των ανθρώπων (Ηρακλέους, 2005). Οι θέσεις αυτές, οι οποίες σχετίζονται με τη συγκρότηση μιας προσωπικότητας με ισόρροπα κατανομημένο βάρος ανάμεσα στο γνωστικό και το συναισθηματικό εαυτό, είναι απόρροια των θεωριών των Gardner και Goleman, της Σχολής της Ηθικο-συναισθηματικής Νοημοσύνης, με αρχές βέβαια, πολύ παλιότερες που έλκουν την αρχή τους από τον Dewey και τον Alexander (Ματσαγγούρας, 2003).

Γενικά, τα συναισθήματα θεωρούνται ως αντιδραστικές ανταποκρίσεις ενός υποκειμένου σε διάφορα γεγονότα, φορείς ή αντικείμενα και η συγκεκριμένη φύση τους προσδιορίζεται από τον τρόπο που γίνεται κατανοητή από το υποκείμενο η κατάσταση που τα προκαλεί (Φιλίππου και Χρίστου, 2001).

Ειδικότερα, η θεωρία των Πολλαπλών Τύπων Νοημοσύνης του Gardner (1983), υποστήριξε ότι η νοημοσύνη δεν είναι ενιαία και μονοδιάστατη, αλλά ένας συνδυασμός ικανοτήτων που είναι μεν διακριτές και ανεξάρτητες αλλά δρουν αλληλοσυμπληρωματικά για την επίλυση των προβλημάτων. Άμεση σχέση με την καλλιέργεια των συναισθημάτων, έχουν η διαπροσωπική και η ενδοπροσωπική νοημοσύνη, οι οποίες σχετίζονται με την κατανόηση των συναισθημάτων και των προθέσεων των άλλων αλλά και τα δικά μας αντίστοιχα.

Όπως προαναφέρθηκε, υπάρχουν δύο διαφορετικά είδη νοημοσύνης, τα οποία αλληλεπιδρούν και καθορίζουν τη πορεία μας στη ζωή και τον τρόπο συμπεριφοράς μας, η διανοητική και η συναισθηματική νοημοσύνη (Goleman, 1998). Η συναισθηματική νοημοσύνη κατά τους Salovey και Mayer ορίστηκε αρχικά ως η ικανότητα αντίληψης, έκφρασης και ρύθμισης του συναισθήματος στην ποιοτική επικοινωνία, στη διαδικασία επίλυσης συγκρούσεων και προβλημάτων, στη διεκδικητική στάση, στην προσωπική υπευθυνότητα, στην αυτοεπίγνωση και την αυτοαποδοχή (Χατζηχρήστου, 2000). Παράγοντες που συνθέτουν τη συναισθηματική νοημοσύνη είναι η γνώση των συναισθημάτων μας - αυτοεπίγνωση, ο έλεγχος των συναισθημάτων - αυτορρύθμιση, η εξεύρεση κινήτρων για τον εαυτό μας - αυτοπαρακίνηση, η αναγνώριση των συναισθημάτων των άλλων - ενσυναίσθηση και ο χειρισμός των σχέσεων - κοινωνικές δεξιότητες (Goleman, 1998).

Η συναισθηματική αγωγή, δηλαδή η συναισθηματική εκπαίδευση και διαπαιδαγώγηση, αναφέρεται στην καλλιέργεια όλων των ικανοτήτων που απαρτίζουν τη συναισθηματική νοημοσύνη στο πλαίσιο των αλληλεπιδράσεων των παιδιών στην οικογένεια και στο σχολείο (Χατζηχρήστου, 2000). Η συναισθηματική συμπεριφορά μαθαίνεται και αναπτύσσεται, όταν παρέχονται οι κατάλληλες μαθησιακές εμπειρίες, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τη γνωστική συμπεριφορά (Βρεττός και Καψάλης, 1997).

Η εξεύρεση των προσωπικών κινήτρων και η προσήλωση της προσοχής σε ένα σκοπό, που σύμφωνα με τον Goleman είναι στοιχεία της συναισθηματικής νοημοσύνης, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι προωθούν παράλληλα και την αυτονομία²¹⁰, καθώς αυτή επιτυγχάνεται μέσα από την ανάληψη πρωτοβουλιών. Ωστόσο, ιδιαίτερη σημασία δίνεται, σύμφωνα με τους Kamii και DeVries (Χατζηγεωργίου, 2001), στο ότι πρέπει να κρατούνται οι ισορροπίες ανάμεσα στην απόλυτη ελευθερία ανάπτυξης πρωτοβουλιών, έκφρασης ιδεών, ικανοποίησης της περιέργειας των παιδιών από τη μία και των αισθημάτων των υπόλοιπων παιδιών από την άλλη, καθώς πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το πώς αισθάνονται και τα άλλα παιδιά. Διαφορετικά, ποτέ δεν θα μπορέσει μακροπρόθεσμα, να υπάρξει επίλυση συγκρούσεων που δημιουργούνται ανάμεσα στην προσωπική ικανοποίηση και στα κοινωνικά ενδιαφέροντα.

Κατά συνέπεια, ένα πρόγραμμα προσχολικής αγωγής με στόχο την ανάπτυξη των συναισθημάτων, θα πρέπει να καλλιεργεί όλες τις επιμέρους ικανότητες που συνθέτουν τη συναισθηματική νοημοσύνη παράλληλα με την προώθηση της ηθικής αυτονομίας των παιδιών και τον προσανατολισμό τους σε αξίες κοινά αποδεκτές. Για να είναι αποτελεσματική η προσέγγιση αυτή αλλά και η μάθηση, απαιτείται η δημιουργία ενός συναισθηματικά ασφαλούς κλίματος στην τάξη με διάχυτα τα αισθήματα της ασφάλειας, της αποδοχής και της εμπιστοσύνης (Κόνσολας και Καλδή, 2006).

Παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν τη συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών είναι η ωρίμανση του εγκεφάλου και του κεντρικού νευρικού συστήματος, οι ατομικές διαφορές των παιδιών, οι διαφορές φύλου, οι μη φυσιολογικές αναπτυξιακές καταστάσεις, η ανάπτυξη στους άλλους τομείς, όπως η νοητική ανάπτυξη, το οικογενειακό περιβάλλον και οι οικογενειακές σχέσεις καθώς και οι επιρροές του κοινωνικοπολιτιστικού περιβάλλοντος (Hyson, 1994). Σε αυτό το σημείο αξίζει να

²¹⁰ Σύμφωνα με τον Piaget (Χατζηγεωργίου, 2001, Ντολιοπούλου, 2003), η αυτονομία, είναι η ικανότητα να ορίζει κάποιος τον εαυτό του και, έχει δύο διαστάσεις: την ηθική και τη νοητική. Στον ηθικό τομέα, η αυτονομία είναι η ικανότητα να αποφασίζει κάποιος, παίρνοντας υπόψη του διάφορους παράγοντες, για το τι είναι σωστό ή λάθος, ενώ στο νοητικό τομέα, για το τι είναι αλήθεια ή ψέματα, άσχετα από ενισχύσεις ή τιμωρίες αλλά σύμφωνα με τα δικά του κριτήρια.

αναφερθεί ότι πρότυπο συναισθηματικών καταστάσεων αποτελεί η παιδαγωγός αλλά και οι γονείς, τα αδέρφια καθώς και οι φίλοι (Ντολιοπούλου, 2005). Η συναισθηματική αλληλεπίδραση προτύπου-νηπιαγωγού και παρατηρητή-παιδιού είναι πάρα πολύ σημαντική. Άτομα που «ακτινοβολούν» συμπάθεια, αγάπη, στοργή, θαλπωρή, εμπνέουν εμπιστοσύνη και γενικά άτομα που αντιμετωπίζουν τους συνανθρώπους τους με μια φιλική ζεστή διαπροσωπική σχέση γίνονται αντικείμενα μίμησης συχνότερα και ευκολότερα σε σχέση με πρότυπα που δεν εμπνέουν εμπιστοσύνη και ασφάλεια (Κολιάδης, 1995).

Τι συμβαίνει όμως με το πρόγραμμα προσχολικής αγωγής του ελληνικού Νηπιαγωγείου; Το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για το Νηπιαγωγείο (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) συμπεριλαμβάνει, στους σκοπούς και στις δραστηριότητές του, αναφορές που αντιστοιχούν στη συναισθηματική και την κοινωνική ανάπτυξη των νηπίων; Ποιες από τις επιμέρους ικανότητες της συναισθηματικής αγωγής έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα στο Δ.Ε.Π.Π.Σ;

3. Μεθοδολογία της Έρευνας

Για την απάντηση των προαναφερθέντων ερωτημάτων προχωρήσαμε στη διερεύνηση του Δ.Ε.Π.Π.Σ., χρησιμοποιώντας την ανάλυση περιεχομένου με χρήση συστήματος κατηγοριών. Η ανάλυση αυτή ομαδοποιεί στοιχεία του υλικού σε θεματικές κατηγορίες ανάλογα με τη σημασία τους, οι οποίες στη συνέχεια καταμετρούνται και αναλύονται ανάλογα με την περίπτωση. Ενδιαφέρον πολλές φορές παρουσιάζει και η διερεύνηση της απουσίας κάποιων θεμάτων, αφού αυτή μπορεί να είναι δηλωτική των στοιχείων που διερευνώνται, πάντοτε σε σχέση με τους στόχους της έρευνας.

Σε πρώτη φάση έγινε βιβλιογραφική έρευνα, σχετικά με τη σχέση της συναισθηματικής αγωγής και της συναισθηματικής νοημοσύνης στην προσχολική ηλικία. Με βάση τις παραμέτρους που είναι απαραίτητες για την αγωγή των συναισθημάτων, όπως αυτές προέκυψαν από τη βιβλιογραφική έρευνα και αναλύθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσας εισήγησης, κατασκευάστηκε ένα «Σύστημα Ανάλυσης Συναισθηματικής Αγωγής» (Σ.Α.Σ.Α.), στο οποίο, προσδιορίστηκαν επτά (7) κατηγορίες και βάσει αυτών, έγινε δυνατή, στην επόμενη φάση, η ανάλυση του αρχαιακού υλικού.

Σε δεύτερη φάση, με τη συνδρομή του Σ.Α.Σ.Α, διερευνήθηκε αν στο Δ.Ε.Π.Π.Σ. συμπεριλαμβάνονται αναφορές σε στόχους και δραστηριότητες, που να αντιστοιχούν στους παράγοντες που είναι απαραίτητοι να ενισχυθούν στο νηπιαγωγείο, ώστε να αναπτυχθούν συναισθηματικά τα παιδιά. Αυτές ακριβώς τις αναφορές προσπάθησε να εντοπίσει η μελέτη αυτή.

Ως τεχνική επιλέχθηκε η «φραστική ανάλυση», ενώ ως μονάδα μέτρησης ορίστηκε η πρόταση. Ο προσδιορισμός των κατηγοριών, ο οποίος αποτελεί και την πλέον κρίσιμη πτυχή της ανάλυσης περιεχομένου (Robson, 2007) έγινε με βάση τους κανόνες της αντικειμενικότητας, της εξαντλητικότητας, της καταλληλότητας και του αμοιβαίου αποκλεισμού (Βάμβουκας, 1998).

Με το Σύστημα Ανάλυσης Συναισθηματικής Αγωγής» (Σ.Α.Σ.Α.), αναζητήθηκαν αναφορές, οι οποίες εκφράζονται με όρους έκδηλου περιεχομένου (Robson, 2007). Οι αναφορές αυτές σχετίζονται με α) την ασφάλεια και την εμπιστοσύνη, β) την κατανόηση συναισθημάτων, την αυτοαντίληψη, και την αυτοεκτίμηση, γ) τον έλεγχο των συναισθημάτων, δ) την ενσυναίσθηση, ε) τη

δημιουργία κινήτρων για τον εαυτό μας, στ) την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων και τέλος ζ) την ηθικότητα και την απόκτηση αξιών.

Οι αναφορές που εντοπίστηκαν στο υπό έρευνα πρόγραμμα, καταγράφηκαν, καταμετρήθηκαν, καταχωρίστηκαν σε πίνακες ανά κατηγορία και συσχετίστηκαν με το συνολικό πλήθος των αναφορών. Επίσης έγινε σύγκριση μεταξύ του πλήθους των μονάδων μέτρησης (προτάσεων) που είχαν αναφορές σχετικές με τα συναισθήματα, και του συνολικού αριθμού των μονάδων μέτρησης (προτάσεων) των προγραμμάτων.

Για τη στατιστική περιγραφή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν τα ποσοστά επί τοις εκατό (%). Η επεξεργασία των αναφορών έγινε με τη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή στο πρόγραμμα Excel, σε πίνακες και γραφήματα, για την κάθε κατηγορία του προγράμματος.

Ενδεικτικά, παρατίθεται η μέθοδος ανάλυσης του αρχειακού υλικού για την πρώτη κατηγορία «ασφάλεια και εμπιστοσύνη» με τη χρήση του «Συστήματος Ανάλυσης Συναισθηματικής Αγωγής». Ειδικότερα, στον πίνακα που ακολουθεί, παρουσιάζεται η φραστική ανάλυση στο Δ.Ε.Π.Π.Σ. και στο υποστηρικτικό υλικό για το διδάσκοντα.

ΑΣΦΑΛΕΙΑ- ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ		
ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ	ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟ Δ.Ε.Π.Π.Σ.	
	Γενικές επιδιώξεις- Στόχοι προγραμμάτων	
Ασφαλές	Σελ.1 «Τα παιδιά μέσα σ' ένα ασφαλές και πλούσιο σε ερεθίσματα περιβάλλον...»	
Κλίμα εμπιστοσύνης	Σελ.5, « Μέσα σ' ένα κλίμα εμπιστοσύνης, συντροφικότητας και ασφάλειας, προσπαθεί να ερμηνεύσει την ανθρώπινη συμπεριφορά, να κατανοήσει τον κόσμο, να σχηματίσει την δική του αντίληψη..»	
Ασφάλειας	Σελ.5, «Εξασφαλίζουμε ένα ασφαλές περιβάλλον...»	
Ασφαλές	Σελ.7, «...σε πνεύμα συνεργασίας, ενθάρρυνσης, εμπιστοσύνης, αποδοχής, αγάπης και επιμερισμού της εργασίας και των ρόλων.»	
Εμπιστοσύνης	Σελ.7, «...σ' ένα ελκυστικό, ασφαλές, φιλικό και πλούσιο σε ερεθίσματα περιβάλλον, να εξασφαλίζονται κίνητρα και προϋποθέσεις μάθησης για όλα τα παιδιά.»	
Αποδοχής		
Ασφαλές		
ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΤΟ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΑ		
ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ		
ΛΕΞΕΙΣ- ΚΛΕΙΔΙΑ	Ανθρωπογενές περιβάλλον και αλληλεπίδραση	
	Στόχοι	Δραστηριότητες
Ασφαλές	Σελ.17, «...σε ένα ασφαλές και πλούσιο σε ερεθίσματα περιβάλλον...»	Σελ.21,«...ώστε να εξασφαλίζεται η ασφάλεια και η προστασία των παιδιών.»
Ασφάλεια		
Προστασία		
Παιδί δημιουργία και έκφραση-Δραματική τέχνη		
Ασφάλεια		Σελ.29, «...να παίζουν δημιουργικά με ασφαλείς πηγές φωτός.»
Παιδί δημιουργία και έκφραση-Φυσική Αγωγή		

Κανόνες ασφάλειας	Σελ.31, «...να αποδέχονται την τήρηση ορισμένων κανόνων ασφαλείας...»	
Παιδιά δημιουργία και έκφραση-Πληροφορική		
Ασφάλεια	Σελ.36, «...για τη δική τους ασφάλεια και προφύλαξη...»	

4. Ευρήματα της έρευνας

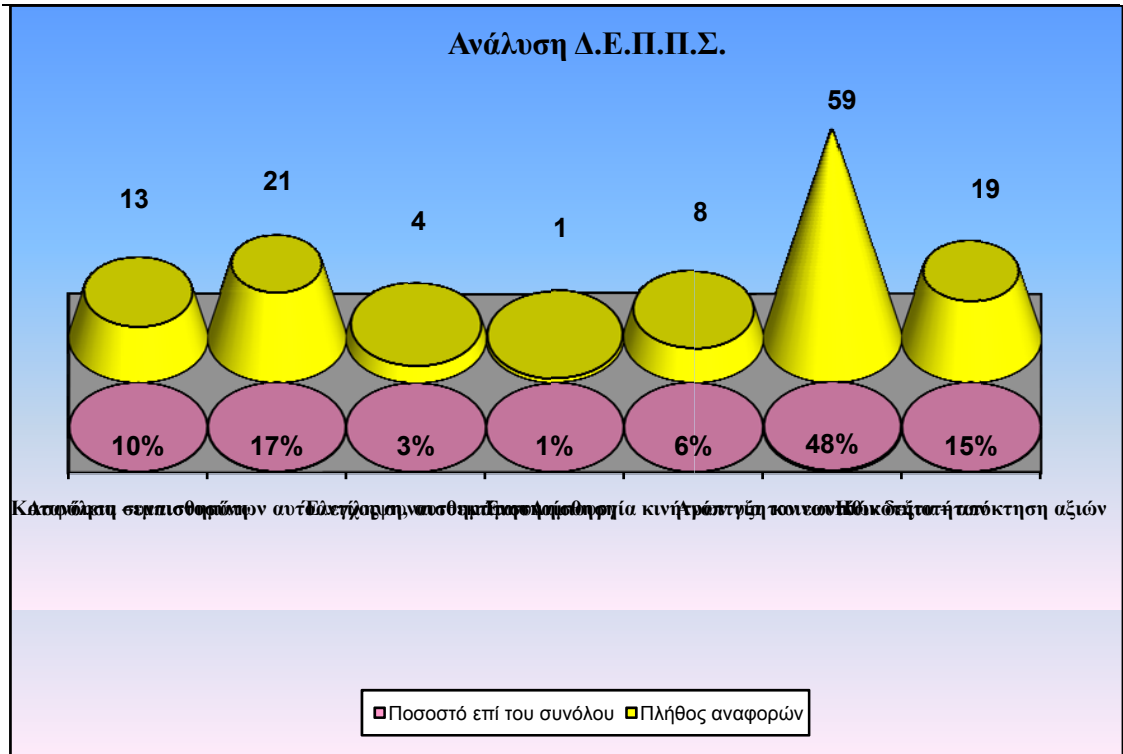
Μετά την ολοκληρωμένη επεξεργασία των προτάσεων στο Πρόγραμμα Φ.Ε.Κ. 1376, 18-10-01 (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) καταγράφηκαν και καταμετρήθηκαν εκατόν είκοσι πέντε (125) προτάσεις με συναισθηματικές αναφορές, δηλαδή 17,8% σε σχέση με το συνολικό αριθμό των μονάδων μέτρησης (προτάσεων) του προγράμματος, οι οποίες ήταν εβδομήντα δύο (702).

Γράφημα 1: Πλήθος προτάσεων με συναισθηματικές αναφορές επί του συνόλου των προτάσεων.

Ειδικότερα:

- Οι αναφορές που έχουν σχέση με την «ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων» κατέχουν σε αυτό το πρόγραμμα την υψηλότερη θέση με ποσοστό 48%.
- Η κατηγορία «κατανόηση των συναισθημάτων -αυτοαντίληψη- αυτοεκτίμηση» κατέχει ποσοστό 17%.
- Το 15% αναφέρεται στη κατηγορία που αφορά στην «ηθικότητα - απόκτηση αξιών».
- Ποσοστό 10% καλύπτουν οι αναφορές στην «ασφάλεια - εμπιστοσύνη».
- Η «εξεύρεση προσωπικών κινήτρων» κατέχει το 6% των αναφορών.
- Αναφορές για τον «έλεγχο των συναισθημάτων» περιέχονται μόνο σε ποσοστό 3%.
- Τέλος, στην κατηγορία που αφορά στην «ενσυναίσθηση» εντάσσεται μόνο μία αναφορά.

Γράφημα 2: Συγκριτική προβολή ποσοστών κατηγοριών

5. Συμπεράσματα – Προτάσεις

Μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση διαπιστώθηκε η αξία της συναισθηματικής αγωγής και η αναγκαιότητα της εκπαίδευσης των παιδιών προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης των συναισθημάτων. Η καλλιέργεια των συναισθημάτων είναι μία διαδικασία μακρόχρονη και περνάει μέσα από όλες τις καθημερινές δραστηριότητες των παιδιών, από την πιο απλή μοναχική ενασχόληση, που μπορεί να προκαλέσει αισθήματα χαράς και ικανοποίησης, μέχρι και όλες τις ομαδικές αλληλεπιδράσεις των παιδιών μεταξύ τους αλλά και με τη νηπιαγωγό.

Από την έρευνα επίσης, φάνηκε ότι οι δημιουργοί των Αναλυτικών Προγραμμάτων προβλέπουν συναισθηματικούς στόχους σε αυτά. Το νέο Δ.Ε.Π.Π.Σ. θέτει συναισθηματικούς στόχους, όμως στην πράξη δεν καλύπτει όλες τις παραμέτρους για μια σφαιρική συναισθηματική αγωγή, αφού οι οδηγίες που δίνει στους εκπαιδευτικούς για την επίτευξή τους είναι ανεπαρκείς. Ειδικότερα, η εξέταση των ικανοτήτων που επιδιώκεται να αναπτυχθούν στο Δ.Ε.Π.Π.Σ., αποκαλύπτει ότι οι στόχοι που προτείνονται από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο είναι στην ουσία γενικότεροι σκοποί της συναισθηματικής αγωγής.

Πιθανόν, οι επιμέρους αυτοί στόχοι να καλύπτονται από τους γενικότερους σκοπούς και να δίνεται η δυνατότητα στον εκπαιδευτικό για αυτενέργεια και οργάνωση του προγράμματός του. Έτσι, ενώ η εξεύρεση κινήτρων για τον εαυτό των παιδιών δεν καλύπτει μεγάλο ποσοστό των στόχων για την ανάπτυξη των συναισθημάτων, εντούτοις ισοσταθμίζεται από την πρόταση του Υπουργείου να υλοποιείται το πρόγραμμα μέσω της βιωματικής μάθησης και της ενασχόλησης των παιδιών με δραστηριότητες που έχουν νόημα και σκοπό γι' αυτά (άρα εμπεριέχουν ως κίνητρα των νηπίων την επίτευξη αυτών των σκοπών).

Είναι γνωστό ότι μια ταξινόμηση στόχων στο συναισθηματικό τομέα δεν είναι εύκολη υπόθεση (Βρεττός και Καψάλης, 1997). Όμως, μια πιο συγκεκριμένη στοχοθεσία με βάση τον ορισμό των Salovey και Mayer θα ήταν εφικτή και θα

βοηθούσε ιδιαίτερα τους εκπαιδευτικούς. Συνήθως, όταν οι εκπαιδευτικοί έχουν υπόψη τους συγκεκριμένους στόχους, διευκολύνονται στο σχεδιασμό και την υλοποίηση δραστηριοτήτων που απαιτούνται για την επίτευξή τους.

Παράλληλα, βαρύνεται χρειάζεται να δοθεί προς την κατεύθυνση της αυτονομίας των παιδιών και ιδιαίτερα της ηθικής αυτονομίας, που είναι απαραίτητος παράγοντας για την απόκτηση στάσεων και αξιών και καθοριστικής σημασίας για την κοινωνική ζωή των παιδιών. Εννοείται πως για να καλλιεργηθεί και να ανθίσει όλη αυτή η προσπάθεια της συναισθηματικής αγωγής, πρέπει το σχολικό περιβάλλον να εμπνέει ασφάλεια, αποδοχή και εμπιστοσύνη. Η ελευθερία της έκφρασης των συναισθημάτων και οι συνεχείς συζητήσεις γι' αυτά, είναι τα πρώτα σκαλοπάτια για την κατανόηση, τον έλεγχο και τη διαχείρισή τους, ώστε να έχουμε ως αποτέλεσμα καλές διαπροσωπικές σχέσεις και ομαλή κοινωνικοποίηση των παιδιών.

Η συναισθηματική νοημοσύνη είναι μια σχετικά καινούρια έννοια και η εκπαίδευση των παιδιών προς αυτή την κατεύθυνση απαιτεί πρωτίστως την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, ώστε να αποκτήσουν νέες δεξιότητες, τεχνικές και γνώσεις. Το Υπουργείο Παιδείας θα πρέπει να δώσει ιδιαίτερη βαρύντητα στην ενημέρωση, επιμόρφωση και εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, ώστε να είναι σε θέση να υποστηρίξουν αποτελεσματικά προγράμματα για τα συναισθήματα. Είναι καθήκον της πολιτείας και των εκπαιδευτικών η συνεχής αναζήτηση τρόπων, μέσων και μεθόδων που συντελούν στην καλλιέργεια και την ανάπτυξη των συναισθημάτων των παιδιών. Η συναισθηματική αγωγή των νηπίων, πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα της εκπαίδευσης, καθώς η τρυφερή ηλικία των παιδιών και το εύπλαστο του χαρακτήρα τους, προσφέρουν τη δυνατότητα ουσιαστικής βοήθειας στο κτίσιμο υγιών συναισθηματικά προσωπικοτήτων και κατά συνέπεια πετυχημένων, στη μετέπειτα ζωή τους, ανθρώπων.

Βιβλιογραφία

- Βάμβουκας Μ., (1998). *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*. Αθήνα: Γρηγόρης
- Βρεττός Γ., Καψάλης Α., (1997). *Αναλυτικό πρόγραμμα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Δ.Ε.Π.Π.Σ. για το νηπιαγωγείο και προγράμματα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων. (2002). Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
- Ηρακλέους Μ., (2005). *Η Αγωγή των Συναισθημάτων στο Νηπιαγωγείο. Στο Σύγχρονες προσεγγίσεις στο Πρόγραμμα του Νηπιαγωγείου*. Επιμ. Ε. Παπαλεοντίου-Λουκά Αθήνα: Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός
- Gardner H., (1983). *Frames of Mind: The theory of multiple intelligences*. NY: Basic Books
- Goleman D., (1998). *Η συναισθηματική νοημοσύνη*. Μετ. Παπασταύρου Α. Επιμ. Ι. Νέστορος και Χρ. Ξενάκη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Gottman J., (2000). *Η συναισθηματική νοημοσύνη των παιδιών. Πώς να μεγαλώσουμε παιδιά με συναισθηματική νοημοσύνη*. Μετ. Ξενάκη Χρ. Επιμ. Χρ. Χατζηχρήστου. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 4^ο Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα: «Σχολείο Ίσο για Παιδιά Άνισα», Αθήνα, 4- 6 Μαΐου 2007.

Κολιάδης Ε., (1995). *Θεωρίες μάθησης και εκπαιδευτική πράξη. Τόμος Β΄. Κοινωνικογνωστικές θεωρίες*. Αθήνα: Αυτοέκδοση

Κόνσολας Μ., Καλδή Στ., (2006). Ο ρόλος του δασκάλου ως παράγοντα διαμόρφωσης θετικού κλίματος στην τάξη για μια αποτελεσματική διδασκαλία. Στο *Εκπαιδευτική – Σχολική Ψυχολογία*, Τόμος Γ. Επιμέλεια: Χρ. Παπαηλιού, Γ. Ξανθάκου, Σ. Χατζηχρήστου, Αθήνα: Ατραπός, 61 – 77

Ματσαγγούρας Η., (2003). *Θεωρία και πράξη της διδασκαλίας. Η σχολική τάξη*. Αθήνα: Γρηγόρη

Hyson M., (2003). *The Emotional Development of Young Children: Building an Emotion-Centered Curriculum* (2nd ed.). New York, NY: Teachers College Press.

Ντολιοπούλου Ε., (2005). *Σύγχρονα προγράμματα για παιδιά προσχολικής ηλικίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός

Pianta, R., & Walsh, D., (1996). *High risk children in the schools: Creating sustaining relationships*. New York: Routledge

Robson C., (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου*. Εκδόσεις: Gutenberg

Φιλίππου Γ., Χρίστου Κ., (2001). *Κείμενα Παιδείας: Συναισθηματικοί παράγοντες και μάθηση των Μαθηματικών*. Επιμέλεια σειράς: Μ. Καΐλα, G. Berger, E. Θεοδοροπούλου. Αθήνα: Ατραπός

Χατζηγεωργίου Γ., (2001). *Γνώθι το curriculum*. Αθήνα: Ατραπός

Χατζηχρήστου Χ., (2000). Από τον πρόλογο για την Ελληνική έκδοση του βιβλίου του Gottman, J. *Η συναισθηματική νοημοσύνη των παιδιών. Πώς να μεγαλώσουμε παιδιά με συναισθηματική νοημοσύνη*. Μετ. Ξενάκη Χρ. Επιμ. Χρ. Χατζηχρήστου. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα